

G. RÄNK

PAAR
ALGELIST KALAPÜÜNIST
NARVA JÕELT

ÄRATRÜKK

EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMATUST VIII (1932)

TARTU 1933

G. RÄNK

07.09.1933

PAAR ALGELIST KALAPÜÜNIST NARVA JÕELT

ÄRATRÜKK

EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMATUST VIII (1932)

23556

TARTU 1933

2.65720

PAAR ALGELIST KALAPÜÜNIST NARVA JÕELT.

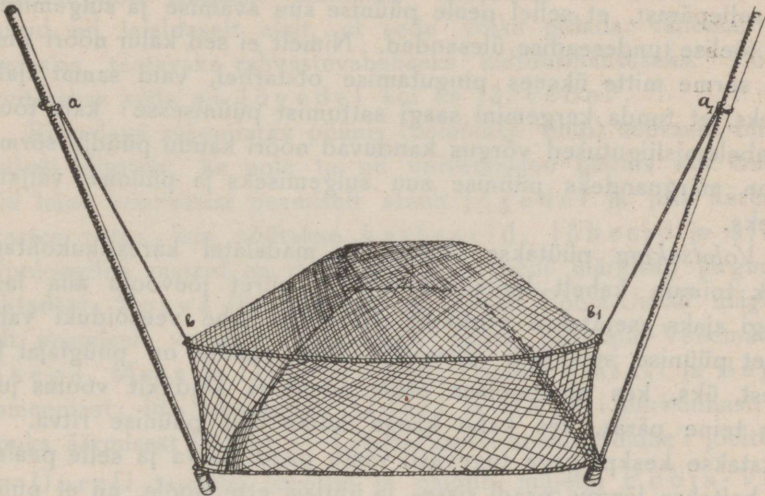
1930. a. mai alguses Peipsilt mööda Narva jõe alla laskudes oli käesoleva kirjelduse koostajal juhus tabada Narva jõe idakaldal Skarjatina-Gora küla ümbruses paari kalapüünist, milliseid olemasolevate andmete järgi seni mujalt Eesti maa-alalt leitud ei ole. Seejuures olgu otsekohe märgitud, et mõlemad allpoolkirjeldatavad püünised on pärit puht vene ümbrusest, mida tunnistab ms. püüniste venekeelne nimigi. Aja puudusel polnud võimalik jälgida pike-malt nende püüniste levikut mööda Narva jõe kaldaid ega püüki ennast. Ruttamise järgi kannavad ka püünistest tehtud päevapildid, nii et käesoleva kokkuvõtte juurde tuli paigutada joonised, mis hiljem mainitud päevapiltide ja visandite järgi tehtud. Seetõttu ei ole võib-olla alljärgnevad joonised oma üksikasjus just päris täpsad, kuid olulised momendid on siiski kõik edasi antud. Vaadeldavaist püünistest üks kannab nimetust *volotšokk* (*волочок*) ja teine *raama* (*рама*); esimene on aktiivse, teine passiivse püügirakendusega püünis.

1. *Volotšokk*.

See on kotikujuline võrkpüünis, mis suupoolsest otsast seotud kahe ridva vahele (*pilt 49*), millega püünist püügi ajal juhitakse. Võrk on kootud õige peenest linasest lõngast (silmade suurus 2,5 sm²) ja nähtavasti tõrvavees immutatud. Võrkkoti suud piirab tugev selinöör, mille küljes puuduvad võrkpüünistele omased kivid ja uitmed. Ritvade vahele rakendatuna püünise suu avaus omandab pikerguse nelinurga kuju, kusjuures selle nelinurga pikemad küljed moodustavad suu alumise ja ülemise serva, lühemad aga selle küljed. Kogu püüniskoti sügavus (pikkus eest pärasuunas) oli 230 sm, suu laiuse (alumise ja pealmise selise pikkus) 300 sm ja suu avause kõrgus (alumise ja pealmise selise vahe) umbes neljandik suu laiuusest. Nii on siis püünise suu avaus õige madal ja lai, ning seesugusena

määratud madalvee püüniseks. Püünise pära on peaaegu sama lai kui suu, ainult siis, kui viimane on tõmmatud ritvade vahel täiesti pingule, tundub pära ahtamana (joonisel näib mainitud laiuste vahe pära kahjuks liialdatud perspektiivi rõhutamise tagajärjel ebaloomulikult suur).

Nagu juba mainitud, rakendatakse võrgukott kahe ridva vahele. Ridvad on kuusepuust, ümmargused, siledaks hõõveldatud pinnaga; pikkus 370 sm ja jämedus paras mehel pihku haarata. Kummagi

Pilt 49. Volotšokk Narvajõelt. $ab, a_1 b_1$ — tundenöörid.

Autori teekonnalt 1930.

ridva allots on peidetud lehtrikujulisse, 10 sm pikkusse nahktorbikuisse, mis naeltega ridva otsa löödud. Torbik haarab ridva otsa nii, et laienev, allapoole suunatud avaus künib umb. 5 sm võrra üle ridva otsa. Nahkkate on tarviline sellepärast, et puu püügi puhul vastu põhjakive ei koliseks — seega siis kalu püügikohast eemale ei heidutaks. Kummagi ridva alumise otsa külge, kohe nahktorbiku taha, on seotud nõoriga vastavalt kumbki püüniskoti suu alumine nurk. Pealmisi suunurki seevastu ei seota vahenditult ridvaga, vaid need köidetakse 300 sm pikkuste tundenööride (жульы) külge. Et kummagi tundenööri teine ots on seotud ridva ülemise neljandiku külge, siis on ka püünise suu pealne äär kaudses seoses ritvadega (pilt 49 $ab, a_1 b_1$). See kaudne seos püünise suu ülanurkade

ja ritvade vahel on seda tundavam, et nöörid võrgusuu ja ritvade vahel ei ole harilikult pingul, vaid ripuvad seevõrra lõdvalt, et püünise suu vabas olekus kokku langeb. Seepärast peabki püüdja, kes püügi ajal ritva hoiab, samal ajal hoidma ka nööri pingul, et püünise suu oleks avatud; selleks keerab kalur püügi puhuks tundenööri üks või paar korda ümber selle käe sõrme, mis ritva hoides asetseb madalamal (*verd. pilt 51*). Niipea aga kui tundub, et kala on sattunud võrku, vabastatakse nөөr sõrme ümber, millele järgneb nööri lõtvumine ja püünise suu sulgumine. Tundenööriks on kirjeldatud nööri nimetatud siin sellepärast, et sellel peale püünise suu avamise ja sulgemise on veel tõelise tundeseadise ülesanded. Nimelt ei seo kalur nööri ümber oma sõrme mitte üksnes pingutamise otstarbel, vaid samal ajal ka selleks, et tunda kergemini saagi sattumist püünisesse: kala tõuked ja rabelemisliigutused võrgus kanduvad nööri kaudu püüdja sõrmeni, ja on märguandeks püünise suu sulgemiseks ja püünise väljatõstmiseks.

Volotsõkiga püütakse Narva jõe madalatel kärestikukohtadel; püük toimub kahelt lootsikult mööda kiiret jõevoolu alla lastes. Püügi ajaks asetatakse võrkkott ritvadega kahe veesõiduki vahele, nii et püünise suu jääb allavoolu. Igas paadis on püügiajal kaks meest, üks, kes ninapoolses otsas sõuab ja sõidukit voolus juhib, ning teine päras, kes kahe käega hoiab üht püünise ritva. Ritv toetatakse keskpaigaga tugevasti vastu paadi serva ja selle pealmine ots hoitakse lāngus paadi sisse- ja ühtlasi ette poole, nii et püünise suu jääb umbes samale joonele paatide pāradega (*verd. pilt 51*).

Volotsõkiga püütavat Narva jõel iga aasta maikuus ainult paar nädalat ja nimelt kudemisajal vastuvett ülestõusvaid *harjuseid* (ka vene keeles *xapiyc*).

Need on andmed, mis saadud ainult ühest kohast. Et aga *volotsõkk* Narva jõe idakaldal ei ole just juhuslik püünis, seda tõestab kaudselt püünise nime laialdasem tundmine leiukoha ja Peipsi vahelistes vene külades. Püünise omaniku teadete järgi säärast püünist on tarvitanud selles külas juba „isad ja isaisad“, millest võib omakorda järeldada, et see siin on vana traditsioonaalne püügiirist.

Mis puutub muudesse Eesti vetesse, siis on kotikujulisi ujutus-püüniseid tarvitatud küll Võrtsjärvel¹ ja sama tüübiga katsetatud ka Peipsil (*kale*), kuid tüübilt ja püügirakenduselt on need täiesti

¹ I. Manninen, Die Sachkultur Estlands I, Tartu 1931, lk. 163, 164, pilt 160.

erinevad Narva jõe *volotšokist*. *Kale*-tüüpi püünised rakendatakse püügiks veonõõride abil, kuna *volotšokil* nõõride asemel on, nagu nägime, ridvad. Mõlemad püünised (*kale* ja *volotšok*), kujutavad küll kalapüüniste algelisemat astet üldse, ning sellisena on nad ehk teoreetiliselt tuletatavad mingist ühisest algtüübist¹, kuid selle oletatava algtüübi hargnemine kaheks eritüübiks oleks toimunud siis juba õige vara ja Eesti maa-alast kaugemal, mille tõttu kumbki tüüp on siia sattunud eri ajal ja võib olla ka eri kultuurimõjustuste kaudu. Nii *kale*- kui ka *volotšoki*-tüüpi püüniste leviku kohta on meil teateid mitmelt poolt Euraasia mandrilt. Seejuures on *kale*-tüübi kohta teateid nii laialdaselt alalt, et seda võiks pidada vähemalt Ida-Euraasias teatavaks rahvastevaheliseks kultuurinähtuseks. Püügiks tarvitatakse seda nii jõgedel kui ka järvedel².

Ritvadega rakendatav püünis (*volotšoki*- tüüp) seevastu on oma levikult piiratum, ka pole ta nii universaalne püünis kui eelmine, vaid leiab kasutamist peamiselt ainult jõgedel ja just kärestikurikastes vetes, kus püütakse harjuseid, lõhesid ja siigu³. Tüpoloogilisi vasteid on meie *volotšokile* seni märgitud järgmistest kohtadest: Sosva jõe latvadelt ja teistelt Põhja-Uurali mägijõgedelt peamiselt vogulite asualadel; edasi Euroopa-Venemaalt — Pinega, Msta ja Dnjepri jõelt; Poolast Vislalt ja Bugilt; Rumeeniast; Ida-Saksamaalt, Oderi ja Haveli piirkonnast, ning lõpuks äärmisest läänest — Lääne-Prantsusmaalt Sèlune'i jõelt⁴.

Uurali tagustel jõgedel ja paiguti mujalgi Põhja-Venemaal on selle püünise nimeks *syrp*⁵, mis sõna on laen voguli keelest⁶. Pinegal ja Mstal kutsutakse teda *pojezdok*, Dnepril *volok* ja Poola jõgedel *wlok*. Poola või kašubi keelest on

¹ U. T. Sirelius, Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa (JSFOu. XXIII, Helsinki 1906), lk. 28 jj.

² Peale Eesti on selle püünise esinemist seni märgitud Soomeast, Lapist, mitmelt poolt Venemaalt (Meseni, Neeva, Volga ja Uurali jõelt, Aarali järve ümbrusest, ja lõpuks kauges idas Amudarja ja Amuuri jõgikonnis) (Sirelius, Kappale, lk. 23 jj.; Manninen, m. t. lk. 164, 165).

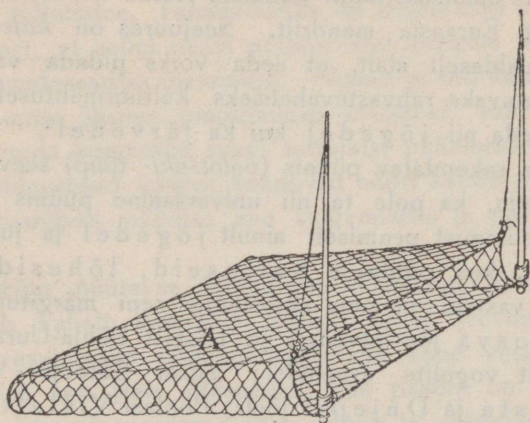
³ Л. П. Сабаньёв, Рыбы России, Москва 1911, lk. 229, 276, 277.

⁴ Sirelius, Kappale, lk. 26, 27; Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I. Helsinki 1919, lk. 178, 179; Manninen, m. t. lk. 164 jj.; Kazimierz Moszyński, Kultura ludowa Slowian I, Kraków 1929, lk. 95, 96.

⁵ Sirelius, Kappale, lk. 26; Sirelius, Suom. kansanom. kult. I, lk. 178; Manninen, m. t. lk. 164; Сабаньёв, Рыбы Р., lk. 229.

⁶ Manninen, m. t., loc. cit

püünise nimi laenatud ka Ida-Saksamaale, kus ta kannab nime *Flock*, *Flock(netz)* või *Treib(flock)*¹. Rumeenias tarvitatava tüübi vaste kohta puuduvad täpsamad andmed, kuid püünis näib olevat sugulane teiste samakujuliste püünistega. Prantsusmaal tarvitatavad sama tüüpi püünised on küll oma nime (*saumonier*), poolest slaavi omadest eraldatavad, kuid püünist ennast tarvitatakse samuti lõhepüügiks nagu sageli mujalgi, mis asjaolu eeldab püügikohana kärestikurikkaid jõgesid.

Pilt 50. Dnepri volok.
Faljevi järgi.

Olles jälginud *volotšoki*-tüüpi püüniseid selle levikuala äärmisest idapiirist äärmise läänepiirini, peame tunnustama, et selle levimisala keskkoha moodustab Euroopa-Venemaa oma jõgedega. Selle pea-levimisala perifeeri jäävad vogulite ala kitsa ribana Uurali taga — idas, ja Poola ning Ida-Saksamaa — läänes. Pole võimatu, et isegi Prantsusmaal esinev lõhepüünis on sinna tunginud jõe harusid mööda ida poolt, Saksamaa kaudu. Et ka Narva jõel esinev *volotšokk* on kindlasti üks selle püünise pealevimisala (Venemaa) lääneserva piiritähiseid, selles ei jäta mingit kahtlust püünise leiukoht meie idapiiri vene külades, selle venekeelne nimi² ja lõpuks tüpoloogiline võrdlus. Kui võrrelda näiteks Narva jõe *volotšokki* Dnepri

¹ *Moszyński*, m. t. lk. 96; *Manninen*, m. t. lk. 165.

² *F. Miklosich*, *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen*, Wien 1886, sub *velk* (*volotšokk* — deminutiiv vorm sõnast *volok*).

*volok'*iga, millest olemas täppis joonis (*pilt 50*), siis ei leidu nende vahel muud olulist erinevust, kui lisandid rakendusritvade allotste küljes: nagu nägime, meie *volotšokil* ritvade otsad on peidetud nahktorbi-kuisse, vastaval Dnepri püünisel on aga ritvade allotste külge paigutatud rasked tinavajutised. Need on ebaolulised üksikasjad — püügi praktikast tingitud parandused, mis ei keela neid püüniseid asetada samasse tüpoloogilisse sarja. Ka on püügitehnika meie ja vastavate vene püüniste juures täiesti sama, niipalju kui see kirjelduste ja piltide järgi jälgitav on (vt. *pilt 51*).

Pilt 51. Püük Narva jõe volotšoki-taolise ujutuskotiga Pinega jõel. Sireliuse järgi.

Lõpuks olgu lühidalt peatatud veel *kott*-püüniste tüüpide suhtelisel ea ja algupära küsimusel üldse.

Neid püüniseid on omal ajal võrdlevalt uurinud soome kadunud prof. Sirelius ja hiljemini on samal küsimusel peatunud ka dr. Manninen¹. Materjal, millele Sirelius oma uurimistööl toetub, on sama, mida siingi võrdlusmaterjalina kasutatakse. Peale Narva jõe *volotšoki* ja Poolat ning Ida-Saksamaad puudutavate märgete pole Sireliuse uurimuste ilmumise järele sel alal uut materjali juurde tulnud.

Sirelius oma uurimuses on jõudnud küsimusesolevate püüniste algupära suhtes järgmistele seisukohtadele: 1) ritvadega rakendatav püünisetüüp on suhteliselt vanem nõõridega rakendatavast,

¹ *Manninen, m. t. lk. 163 jj.*

kusjuures viimane on õieti esimese teatav tüpoloogilise arengu saadus, ja 2) et kottpüünis üldse on vana soome-ugri rahvaste püügiriist¹.

Mis puutub Sireliuse väitesse küsimusesolevate püüniste tüpoloogilis-geneetilises arengus, siis põhjendab ta oma arenguteooria peamiselt otstarbekohasuse põhimõttele, esitamata aga täiesti rahuldavaid tõestusmaterjale selle arengu suuna ja protsessi enda tõestuseks. Ta leiab, et ritvadega rakendatav püünisetüüp on kohmakas ja püügi puhul raskesti käsitsetav², millisena ta loomulikult pidi siis alluma teatavale arenguprotsessile, mis püünise muutis otstarbekamaks. *Kaletüüpi* ta näebki selle arenguprotsessi lõpptulemusena kui otstarbekamat püünist. Sirelius on esitanud küll ka mõned näited, mis peaksid tõestama püünise tema poolt näidatud arengukäiku, kuid need näited kas viitavad analoogiatele või on seda laadi, mis lubaksid tõestada ka püünise vastupidist arengut, kui arengu suund poleks juba autori poolt ette määratud. Nii peab Sirelius *volotšoki-* ja *kaletüübi* vaheastmeks Volgal ja Amudarjal esinevaid kottpüüniseid, mida küll rakendatakse veonööridega, kuid millel kummalgi pool suuavaust on lühikesed kepid suu laatihoidmiseks; viimaseid ta peabki rudimentaarseiks jäänuseiks endistest juhtritvadest³. Analoojianas sellele oletatavale arengukäigule ta toob ühe teist tüüpi püünise Sürjani alalt, näidates, et ka sellel on otste veopuud aja jooksul kadunud⁴. Nende näidetega Sirelius on tublisti üldistanud püüniste arengu käiku — pidades õigeks mingit skeemi, mis maksab kõikide püüniste arenguloos. Pealegi pole mingit tõestavat materjali, mis lubaks oletada Volga ja Amudarja kottpüüniste suutugede tekkimist juhtritvadest; need püünised sel kujul võivad esindada koguni mõnda kolmandat kottpüünise tüüpi, mille arengulool ei tarvitse olla midagi ühist siinvaadeldavatega.

Ainsa tõestusena, mis tõeliselt puudutab küsimusesolevat püünisetüüpi ennast, toob Sirelius Dnepri *voloki* ritvade allotsas esinevad tinavajutised, pidades neid tüüpide-vahelise ülemineku tunnuseks. Arengukäiku ennast autor kujutab järgmiselt: algupäraselt vajutisteta juhtritvu hakati hiljemini varustama vajutistega, mis tehniline parandus avab aga endast ka püünise uue rakendamisvõimaluse —

¹ Sirelius, Kappale, lk. 28, 29, 31,

² Sama, lk. 29.

³ Sama, lk. 25, 26, 29.

⁴ Sama, loc. cit.

veonööridega; juhtritvade kadudes jäävad selle vajutised püünise suu all nurkades vajalikkude lisanditena püsima¹. Kuid seegi oletus püünise arengust jääb üsna teoreetilisele pinnale, sest autoril pole sarnaseid konkreetsemaid näiteid püüniste arengu vaheastmetest mujalt. Vajutiste tarvitamist juhtritvade otsas võime vaadelda sellisena mingi kohaliku nähtusena, mis võib-olla tulnud tarvitusele muude võrkpüüniste analoogial, mille alläares tarvitatakse vajutisi.

Et püüniste tüpoloogiline areng antud suunas on osutunud kaheldavaks, vaatame edasi, kuivõrra õigele alusele Sirelius käesolevas küsimuses on toetunud otstarbekohasuse põhimõtet silmas pidades. Jälgides ritvadega rakendatava püünise levikut ja selle tarvitamise eeldusi, leiame, et see on tulnud tarvitusele peamiselt kärestikurikastes, konarliku põhjaga madalates jõgedes. Neile püügitingimustele vastavalt on püünis madal, puuduvad vajutised ja uitmed. Ridvad, mis seda püünise tüüpi kõige enam iseloomustavad, on madalates kärestikes otstarbekohased juhtimisvahendid. Kui Sirelius peab rakendusritvu „ebamugavaiks“, mille abil püüdjad pidid muu seas reguleerima ka püügisügavust, siis on autor asja tuumast mööda läinud: on õige, et püüdjad pidid valvama püünise õiget sügavust, kuid madalas, ebatasase põhjaga vees ei olegi see teisiti võimalik kui rakendusritvade abil. Kivide ja uitmete mõju püünise suu lahtihoidmisel pääseb maksma küll sügavas vees, kõrge suuavausega püüniste juures, mitte aga madalas vees, kus saab kasutada ainult madala suuavausega püünist. Pealegi on nõöride otsas rippuvail vajutistel see puudus, et need kergesti võivad paeluda jõepõhja kivide taha ja nii püüki takistada.

Et nõöridega rakendatav püünis ei ole küllalt otstarbekohane püügiriist kivise põhjaga vetes, seda näitab kujukalt ka Võrtsjärve *kale* kohandamiskatse Peipsil. Lootuses, et *kale* Peipsil niisama hästi püüab kui Võrtsjärvel, tegid mõned Piirissaare kalurid endile samsugused püünised. Pärast aga selgus, et *kale*-püügil ei ole Peipsil mingit edu, sest järve põhjas leidub kivivaresid.

Kokkuvõtteks: *volotsoki*-tüüp näib olevat erilistele püügitingimustele kohastatud kott-püünis ja tohiks seega tüpoloogiliselt kujutada paralleelnähtust *kale*-tüübile, ilma et neil kahel omavahel tarvitseks olla mingit tüpoloogilis-geneetilist sidet. Teoreetiliselt oleks ju kujuteldav mingi algeline kottpüünis, millest hiljemini harg-

¹ Sirelius, Kappale, lk. 29.

nesid teatava arengu teel *kale-* ja *volotšoki*-tüüp, kuid püüniste levik näitab, et sellinegi oletus peab jääma ainult teoreetiliseks, ilma et sel tarvitseks olla reaalselt põhja. Näib nimelt, et kumbki küsimusesolev kottpüünise tüüp on pärit eri ilmakaarest, sest on tunnuseid, mis lasevad oletada *volotšoki* hilisemat sissetungi põhjamaile kui seda seni on arvatud.

Nagu nimetatud eespool, Sirelius on väitnud püüniste tüübi võimalikku põlvnemist soome-ugri ajast; oma väite tõestuseks ta esitab — peale tüpoloogilis-geneetiliste kaalutluste — püünise leidumise fakti voguli aladelt ja selle vogulikeelse nime (*syrp*)¹. Et vogulid ritvadega rakendatavat kottpüünist tarvitavad ja seda omas keeles kutsuvad, see pole aga veel kindlaks tõestuseks, et püünis ise oleks soome-ugri algupära; püünis võis kultuurlaenuna saada tuttavaks ning nimi kanduda üle mõnelt kohalikult püüniselt, mida uus tüüp hakkas asendama. Kui küsimuses olev püünis tõesti oleks tarvitusel olnud juba soome-ugri ajal, siis peaks sellest jälgi leiduma ka muudel soome-ugri rahvastel. Eeskätt ootaks selle esinemist voguli naabrite ostjakkide alal, kuid ometi on neile see püünis võõras. Edasi ei tunne teda muud Ida-Venemaal asuvad soome sugu rahvad, samuti pole sellega kunagi püütud Lapis ega Soomes. Eriti paistab ses suhtes silma Soome, kus säilinud palju algelist kalapüüniste alal ja kus looduslikud eeldused (käreistikud!) püünise tarvitamiseks on küllalt soodsad. Et püünis nimetatud soome sugu rahvaste asualadel oleks läbi teinud mingi tüpoloogilise ümberkujunemise *kale*-tüübi suunas, see ei taha pidada paika, nagu on näidatud juba eespool. Pealegi jääks mõistatuslikuks püünise jäljetu kadumine soome sugu rahvaste aladelt sel ajal, kui see slaavlastest naabrite juures on veel täiesti elujõuline püügiriist.

Sireliuse oletus *volotšoki*-tüübi päritolu kohta oleks kahtlemata saanud teissugune, kui ta ei oleks *kalet* ja *volotšokki* püüdnud siduda nii tihedate tüpoloogilis-geneetiliste sidemetega. Nöõridega rakendatava kottpüünise esinemine pea kõikidel soome sugu rahvaste asualadel ja oletus, et see püünisetüüp sellisena on *volotšoki* otsene järglane,

¹ Sirelius toob ms. küll ka ühe vene uurija teate, kus räägitakse, et venelased Uurali-tagustel jõgedel *syrp*'iga püüdmise on õppinud voguleilt. Sellele ühele juhuslikule teatele ei saa anda aga suurt kaalu. Venelased võisid ju teatavais kohtades püüki õppida voguleilt, kuid see ei eita veel, et vogulid varemini oleksid saanud püünisetüübi Vene poolt (Sirelius, Kappale, lk. 26).

on viinudki autori järeldusteni, milles oletatakse mõlema püünise soome-ugrilist algupära. Kuigi ka *kale*-tüüp ei tarvitse olla just puht soome-ugriline püünis¹, näib ta ometi olevat omasem soome sugu rahvastele Ida-Venemaal kui *volotsokk*, mida tunnevad, nagu nägime, ainult teatavad voguli hõimud. Meie Võrtsjärve *kalegi* näib olevat vanem püünis, vanem idapoolne kultuuri pärand kui *volotsokk*, mis meie territooriumini siirdunud slaavlaste otsesel vahendusel.

Kõike öeldut kokku võttes peame tunnustama, et *volotsoki*-tüüp on igal pool Põhja-Venemaal seotud peamiselt slaavi asustuseleminadiga. Kuid seda mitte üksnes Põhja-Venemaal, vaid ka mujal, kuhu see püünis on tunginud. Juba ülemal oli võimalus viidata püünise slaavipärasele nimele, mis on tunginud isegi Ida-Saksamaale. Nimega kaasas on, vähemalt läände, tunginud ka püünisetüüp ise, nagu seda on tõestanud vastav etnograafiline aines (saksa *Flocknetz*). See kõik näitab, et selle püünisetüübi levimispesa on olnud kuski lõunapoolses Ida-Euroopas ülalpool-nimetatud rahvaste naabruses. Et see pesa pidi olema slaavi alal, seda tõendavad juba eespool toodud püüniste slaavipäraseid nimed, ja et püünis nähtavasti oli tuntud juba sel ajal, kui slaavi hõimud veel elasid enam-vähem ühises algkodus, seda tõestab sama sõna esinemine kõigis slaavi keeltes².

On siis täiesti tõenäoline, et püünis on välja kujunenud slaavlaste algkodus, Dnepri keskjooksul ja selle jõe harude (Pripet, Beresina ja Tesna) ümbruses, kust see ühes slaavi hõimude edasi-tungimisega siirdus jõgesid mööda edasi ka naaberaladele. Dnepr oma looduslikkude eeldustega (kärestikud!) on ka kõige paremaks seletuseks säärase püünisetüübi tekkimise võimalustele, nagu seda näeme *volotsokis*.

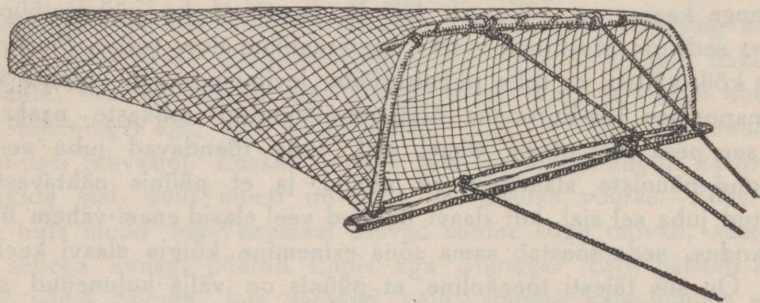
2. Raama.

Raama (*рама*) on aheneva päraga pujuseta võrkkott, mida tarvitatakse passiivse (tõkke-) püünisena Narva jõe kiirevoolulistes kohtades. Võrkkoti pikkus (sügavus) on umbes 300 sm ja suu

¹ Selles küsimuses on Sireliust korrigeerinud juba *Manninen* (Sachkultur I. lk. 165, märkus 4), näidates, et kottpüüniste levik ulatub ka üle soome-sugu rahvaste asuala piiride.

² Vnsl. *vlēka*, *vlēsti* (vedama, tõmbama) on aluseks püüniste nimetusele rea slaavi hõimude (või nende naabrite) juures. Nii tulevad samast tüvest uussl. *vlak* (tõmbevõrk, noot), bulgari *vlakar* (kalur), serbia *vlak* (võrk), kašubi *vlak* (võrk), väikevene *volok* (võrk), valgevene *volok* (võrk) jne. (*Miklosich*, Etym. Wörterb., sub *velk*).

avause laius kuni 200 sm. Suu on tõmmatud puuraamile, mille külge on seotud neli tugevat ankrunööri. Raam koosneb kahest osast: alumisest neljakandilisest künnispuust ja kadakasest loogast, mis kahest tükist painutatuna jääb kuni 60 sm kõrge lameda kaarena eelmise üle (*pilt 52*). Püünis asetatakse vette nii, et selle suu jääb vastu-voolu; seejuures seotakse ankrunöörid tugeva vaia külge, mis umbes paari meetri kaugusele püünise suust lüüakse jõe põhja. Nagu püünise konstruktsioonist ja asetamisviisist selgub, on see määratud nende kalade püügiks, mis vooluga koos laskuvad jõge mööda alla. Sattudes püünise suust sisse, pressib tugev vool kala ahtasse võrgusoppi, kust tagasipöördumine on juba raske.

Pilt 52. Raama Narvajõelt.

Autori teekonnalt 1930.

Loogakujulise suuraamiga pujuseta võrkpüüniseid seni mujalt Eesti maa-alalt pole leitud. Et Narva jõgi moodustab meie idapiiri ja et püünis sealgi on tarvitusel vene külades, siis näib loomulikuna, et siin on tegu mingi idapoolse püünisetüübiga. Et meie ida poolt sellele arvamisele reaalsete tüübivastete näol praegu otse tõestust ei leia, siis olgu siinkohal juhitud tähelepanu ühele teisele maa-alale, mis ei asetse küll Narva jõe idanaabruses, kuid on siiski olnud samapoolsete kultuurimõjustuste alune kui Narva jõe piirkond. See on Soome kagunurk, mis ulatub vastu Soome lahte, Ingeri piiri ja Laadogat. Nimelt esitab Sirelius mainitud alalt (Suomenniemi, Lemist ja Pyhäjärvelt — viimane Laadoga läänerannikul, Vene piiri lähedal) püünisetüübi¹, mis oma kujult ja rakendamisviisilt on

¹ U. T. Sirelius, Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern, Helsingfors 1906, lk. 159, piit 227.

kaunis lähedane Narva jõe raamale. Neil on samuti loogakujuline suuraami ülaosa ja raami küljest saavad alguse kolm ankrunööri, mis seotakse ühe vaia külge. Kuigi Sireliuse pildil esitatud püünise suuraami ehitus erineb üksikasjus Narva jõe omast, näib püünise tüüp üldiselt olevat siiski sama. Eriti paistab silma püünise rakenamisviisi ankrunööri dega vette löödava vaia külge.

Sirelius peab pujuseta kott-tökkepüüniseid Soomes üldse suhteliselt uuemaks püünise tüübiks ja kaldub arvamisele, et need põlvnevad läänest¹. Kui see arvamine oleks paikapidav ja maksev ka loogakujulise suuraamiga eksemplaride kohta, siis võiks oletada nende levimist Kagu-Soomest Ingeri kaudu ka Narva jõele. Teiselt poolt aga püünisetüübi levik Soomes (ainult selle kagunurgas) jätab lahtiseks ka võimaluse, et püünis oleks sisse tunginud Soome Ingeri kaudu, nii siis just ida poolt, mis levimispiirkonda kuuluks siis ka Narva jõel tarvitav raama. Enne aga kui seda levimissuunda üldse hakata täpsamalt määrama, on tarvilik koguda rohkem andmeid, eriti Ingeri kalapüüniste kohta.

G. Ränk.

Ex Bibl. Univ. Tart.

¹ M. t. lk. 401.

REFERAT.

Mag. phil. G. Ränk. — Zwei primitive Fanggeräte vom Narvajõgi (S. 100—111).

Im Frühling 1930 fand der Verf. am Ostufer des Narvajõgi in der Nähe des russischen Dorfes Skarjatina-Gora zwei Fanggeräte, die auf dem übrigen estnischen Territorium nicht vorkommen.

Das eine, *voločok*, gehört der aktiven, das andere, *rama*, der passiven Fischerei an.

1. — Der *voločok* (*волочок*) besteht aus einem Netzbeutel zwischen zwei Zugstangen (Abb. 49). Die Tiefe des Beutels beträgt 2,30 m, die Öffnung ist 3 m lang und ungef. 0,75 m breit. Die unteren Ecken des Beutels sind unmittelbar an das untere Ende von 3,70 m langen Stangen gebunden, während die oberen Ecken der Öffnung durch Fühlleinen (*жилы*) mit den Stangen verbunden sind (Abb. 49 ab, a₁, b₁). Die unteren Enden dieser Stangen sind mit Leder überzogen, um das Klappern beim Schleifen derselben über steinigen Boden zu vermeiden. Mit diesem Fanggerät werden im Frühling an seichten Stromschnellen im Narvajõgi Äschen (*Thymallus*) gefangen. Das Fangen geschieht von 2 Booten aus, wie Abb. 51 zeigt. Auf dem Vörtsjärv und Peipsi werden sackähnliche Treibnetze verwendet, die aber Zugseile statt der Stangen haben. Diese Netze heißen *kale*.

Der *kale*-Typus ist in ganz Nordost-Eurasien weit verbreitet, wird sowohl auf Flüssen als auf Seen benutzt. Der *voločok* dagegen ist nur auf Flüssen in Gebrauch. Wie aus dem benutzten Quellenmaterial ersichtlich, kennt man ihn auf den Flüssen jenseits des Urals (im Gebiet der Vogulen — *syrp*), in Russland auf den Flüssen Pinega, Msta (*pojezdok*) und Dnjepr (*volok*), in Polen auf der Visla und dem Bug (*wlok*) und in Ost-Deutschland im Flussgebiet der Oder und der Havel (*Flocknetz*, *Treibflock*). Das westlichste Gebiet, in dem ein Fanggerät dieses Typus vorkommt, ist der Fluss Sélune in Frankreich (*saumonier*). Es scheint, dass das europäische Russland das Zentrum ist, von wo aus sich dieses Fanggerät im Osten bis hinter den Ural, im Westen bis nach Ost-Deutschland verbreitet hat. Ein Beweis dieser Expansion gegen

Westen ist auch der *voločok* auf dem Narvajögi, wie die russische Benennung desselben und ein typologischer Beweis dartun (vgl. *Abb. 49 u. 50*).

Der finnische Forscher Sirelius behauptet, dass der *voločok*-Typus mit den Zugstangen typologisch älter sei, und dass die primitiven Treibsäcke finnisch-ugrischen Ursprungs seien. Er begründet seine typologische Entwicklungstheorie mit dem Prinzip der Zweckmässigkeit. Er sagt, das Fanggerät mit den Zugstangen sei plump und schwer zu handhaben. Diese Behauptung hält aber nicht stich, denn das betr. Fanggerät ist ein ganz speziellen Fangbedingungen angepasster Typus (Stromschnellen, seichtes Wasser). Auch bringt Sirelius keine sicheren Beweise für eine entsprechende typologisch-genetische Entwicklung dieses Fanggerätes.

Der mit Zugseilen versehene *kale*-Typus kann allerdings finnisch-ugrischen Ursprungs sein. Der *voločok*-Typus ist dagegen ausser bei den Vogulnstämmen, bei keinem andern finno-ugrischen Volksstamm bekannt. Da der *voločok* bei allen slavischen Völkern zu finden ist, kann man annehmen, dass es ein rein slavisches Fanggerät ist, das sich späterhin auch bei den Nachbarn der Slaven verbreitet hat.

Das Vorkommen der Benennung *voločok* in allen slavischen Sprachen beweist, dass das Fanggerät schon in der Urheimat der Slaven am Dnjepr und dessen Nebenflüssen bekannt war. Der Dnjepr mit seinen Stromschnellen bietet auch die besten Vorbedingungen zum Entstehen dieses Fanggerätes.

2. — Die *rama* (*рама*) ist ein sackähnliches Netz, 3 m lang. Die Öffnung, 2 m breit, ist über einen bogenähnlichen Rahmen gespannt (*Abb. 52*). An demselben sind 4 Tuae befestigt, durch welche das Fanggerät mit der Öffnung gegen die schnelle Strömung im Fluss verankert wird. Fanggeräte des gleichen Typus sind bisher in Finnland an der russischen Grenze am Ladoga gefunden worden. Möglich, dass dieselben irgendwie typologisch-genetisch mit dem Fanggerät vom Narvajögi zusammen hängen.

A-90